

Лопушан Тетяна

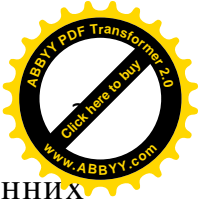
Краєва Марія

«РОМАНТИКА ВІТАЇЗМУ» ЯК СТИЛЬОВА ДОМІНАНТА ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО

Мабуть жоден український письменник не викликав такої бурі емоцій, суперечок, диспутів щонайширшого діапазону від літературно-критичного аналізу до прямих політичних звинувачень як Микола Хвильовий. Творчість письменника попри досить пильну увагу до неї сучасних українських літературознавців містить потужний пласт образів і ідей, які надають можливість до її інтерпретації знову і знову.

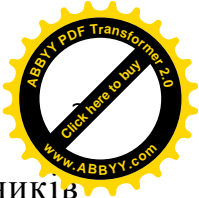
Особливо цікавим є аспект побутування в проблемно-тематичному комплексі художньої прози митця так званої «романтики вітаїзму», що є різновидом неоромантичної течії в українській белетристиці першої половини ХХ століття.

Питанням інтерпретації «романтики вітаїзму» як стильової домінанти творчості Миколи Хвильового займались такі відомі дослідники й літературознавці, як Т.Гундорова, Д.Донцов, М.Жулинський, С.Мірошник, Р.Мовчан, Ю.Шерех та інші, однак ця проблема залишається і надалі актуальною та плідною у плані літературознавчих пошуків. Адже, на наш погляд, питання розробки теорії вітаїзму та її художнього втілення у спадщині Миколи Хвильового не лише важливе з погляду цілісності його теоретико-художньої системи, а й для дослідження сучасного йому стану національної культури. Хвильовий як творча особистість і носій потужного ідеологічно й естетичного заряду свідомо чи несвідомо породив у 20-30-х роках цілком своєрідне явище «хвильовізм», яке росло і ширилося навіть поза волею його автора. Інтуїтивно передчуваючи не стільки власну трагічну долю, скільки тотальне винищення виплеканої ним молоді генерації



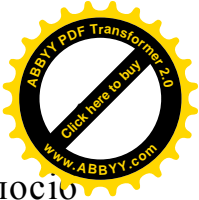
українського письменства, Хвильовий у своїх вимушених покаянних статтях з приводу інспірованого партією процесу «Спілки визволення України» та особисто Сергія Єфремова засуджував поряд з «єфремівщиною» «хвильовізм», підкреслюючи, що «зв'язавшись з українським націоналізмом, хвильовім на всіх процесах, подібних до процесу «СВУ» буде до кінця своїх днів супроводжувати свого ж таки патрона. Тільки остаточна загибель української контрреволюції звільняє націоналістичний ухил від ролі підбрехача, бо остаточна загибель української контрреволюції несе загибель і хвильовізму» [6]. Звісно, така трансформація вчорашнього лідера літературної дискусії, на перший погляд, має видатися дивною і згубною для іміджу незламного борця за ідею, яким зарекомендував себе Хвильовий протягом літературної дискусії. Але чи так вже кривить він душею? Чи просто добра усвідомлює, що підписав собі і своїм товаришам-однодумцям смертний вирок, коли купився на єзуїтський задум Кремля і втягнув свою генерацію у літературну дискусію? Відповіддю на це зовні риторичне питання можуть бути пророчі слова дядька Тараса з Кулішевої «філологічної» комедії «Мина Мазайло»: «Їхня українізація – це спосіб виявити всіх нас, українців, а тоді знищити разом, щоб і духу не було...» [4; 65]. В повній мірі це відносилось і до літературної дискусії, а тому, очевидно, не могло не обговорюватися в колі однодумців Куліша і Хвильового. Отже, спочатку спроба самовиправдання, порятунку товаришів, і, врешті, справді останній жест романтика-революціонера – самострата. Все це логічно вкладається в філософсько-романтичну парадигму творця теорії вітаїзму.

Власне, Хвильовий застосовував поняття «романтичного напрямку», «романтики вітаїзму», «революційної романтики» фактично ототожнюючи їх. Свою стильову манеру він видав за романтичну ідеологію, а романтичну ідеологію – за стильову манеру. Такий підхід



стає зрозумілим, коли брати до уваги той факт, що для представників класичного романтизму не існувало розриву між ідеологією і естетикою. Наприклад, Віктор Гюго в передмові до своєї поетичної збірки «Східні мотиви» так визначає місце і обов'язок поета у суспільстві: «Нехай вірить він у єдиного Бога або в багатьох богів, у Плутона або в Сатану, або ні в що не вірить; нехай пише прозою або віршами; нехай ґрунтується в будь-якому сторіччі, в будь-якому кліматі; нехай зараховує себе до стародавніх або нових авторів; нехай музою його буде антична муза або середньовічна фея. Поет вільний. Станьмо на його точку зору та будемо виходити з неї» [2]. Отже, романтиками саме поетові надається статус месії, провидця, трибуна, який веде за собою людську спільноту. Цю ідею активно сприйняли українські поети, починаючи з першої половини ХІХ століття, бо вона чудово вписувалася в контекст побутування нації колоніального типу, яка була вимушена відстоювати свою ідентичність в умовах, коли українська мова з великою потугою визнавалася виключно придатною для сільського побутового вжитку і фольклору, як вияву творчого начала тієї ж темної селянської маси, а кожна спроба здобути освіту завершувалася неминучим зросійщенням, полонізацією, румунізацією тощо. Таким чином, своїм пробудженням національного самоусвідомлення українство головним чином завдячувало не освітнім установам, а волею випадку прочитаною рідкісною українською книжкою (найчастіше Шевченковим «Кобзарем»).

Д.Донцов зауважував: «Хвильовий – великий художник у малюванні напруження мрії, яке керує внутрішнім рухом борців революції. Герої Хвильового закохані в далечінь, вони невтомно дивляться в далекий простір майбутнього; тому й самі їхні думки нібито овіяні повітрям далекого, тому в них такий високий смак далекого, так широко та мрійно розтулені очі, тому так люблять вони, як і сам письменник, синій і блакитний колір» [3; 125]. Ця далечінь



безмірно вабить, примушує покидати рідних, коханих, звичний спосіб життя і вирушати на пошуки ідеалу.

В колі поетичних образів-символів голуба даль, «загірна комуна» становлять основний смисловий код письменника. «Пролетарське» світовідчуття Хвильового мало естетизований характер, співвідносилось з ідеалами чудового майбутнього, переносило в «прийдешність», в «голубу казку», реальний вселюдський ідеал, оспівуваний поетами ще з доби темних віків. Саме цим і пояснюється щира віра письменника в блакитну «заозерну» чи «загірну» комуна. Хвильовий відобразив трагізм і напругу людського життя, прагнення людини «до далекого», невідомого. Романтизація соціалістичної ідеї створює романтичну метафізичну картину світу, в якій ідеальний світ є реальнішим за будь-який справжній. Координатами метафізичного світу Хвильового є такі слова: «Бо зав'язка – Жовтень, а розв'язка – соняшний вік, і до нього йдемо» [7; 65].

На шляху у той «соняшний вік» втрати близьких, рідних здаються маленькими трагедіями особистого плану, які лише підкреслюють велич вітаїстичної мрії, стають необхідною мученицькою жертвою самозречення, без якого не можливий переступ у нову дійсність. Б'янка з «Сентиментальної історії» намагається знайти свій шлях до цієї реальності, яка стала визначальною у житті її брата і призвела до його канонізації як романтичного героя в очах молодої дівчини. Тому нею оволодіває романтичний неспокій, вона прагне вирватися з обмежених рамок буденності. Нова реальність маркована для дівчини новим простором (велике місто, столиця, осереддя нового життя), новим способом харчування (полуниці і шоколад). Втім, її пошуки героїчного натикаються на прозу буденності у фізичному існування. Тому вона прагне прориву у сфері духовній. Об'єктом її поклоніння стає художник Чаргар. Він митець, а отже є пророком. Кохання до Чагара має стати жертвовним олтарем, на який буде пренесено її дівочість як

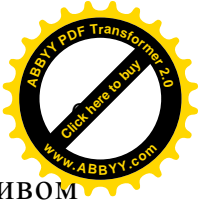


добровільну і високу жертву, чисту і непорочну. А коли Б'янка розчарується у своєму новому божестві, вражена його слабкодухістю і зажуреністю у буденщину, закономірною стає духовна жертва – близькість з діловодом Куком – останнім і наймерзеннішим з людей: «Так закінчилась моя історія з художником. Так ганебноскінчилось це святе (він так і говорив колись «свята простота») і тепле сохання. Хіба можна описати муку, що творилася тоді в моїй романтичній душі? Сьогодні я дивлюся на життя цілком реально» [7; 319]. Перехід супроводжується маренням, страшними візіями і відбувається у світі сновидінь – пограничному стані душі, коли вона покидає тіло і стремить до абсолюту. У реальному світі катарсис Б'янки освічується кривавою жертвою – загибеллю Уляни біля порога кімнати дівчини. Але це вже лише частина сентиментальної історії, яка не може претендувати на трагічність абсолютної жертви.

Романтизований світ висловлених і невисловлених думок, переживань, спогадів у Хвильового обертається навколо однієї осі – «голубиної книги вічної поезії – світової, синьої. Це – революція» [7; 94]. Отже, за Хвильовим, все життя має сенс лише з точки зору смислової протягності («цілої революції»).

Романтична світобудова письменника є виразно метафізичною, оскільки переносить сенс людського життя в «загірний» надреальний світ, і робить його реальнішим за саму реальність. «Загірна комуна» перетворює реальний світ в «ніщо».

Революційна романтика, за Хвильовим, прирікає героїв на муку земного життя – зречення і терпіння, паралельно відкриваючи безмежність людського творення. Романтична метафізика дематеріалізує світ до ідеальної сутності, вилюднюючи його, – «Ішла «духмяна» романтика, і нечутно ходили в борах тіні середньовічних лицарів...» [7; 204]. Сутність стає буттям. Трагедія «втраченого покоління» чітко простежується в творах М. Хвильового, незважаючи

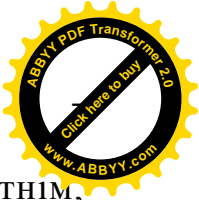


на всю романтику страждання та віри. На нашу думку, лейтмотивом часового простору буття стають у Хвильового пошуки втраченого часу. Вони простежуються і в романтизованому творенні «легенд» із життя, і в тяготінні до «загірної комуни».

У романтизованому світі Хвильового спостерігається дивовижна напруга полюсів, між якими протікає час. «Час живе «даллю», людина «вагітніє» «даллю», пізнаючи життя («Мені хотілось так чисто завагітніти, як завагітніло небо»), а «даль» розсіює час у невідомості, спресовує його в минуле. «Така романтика зростається з віталізмом (vita – життя, уточнював Хвильовий і писав: вітаїзм). Життя росте з часу, час росте, народжуючись з «туманово-бузкової маси», з «сизої ртуті» надсвідомості. «Легко-синя даль надзвичайного минулого» віддзеркалюється в голубій далі «надзвичайного майбутнього» – «загірної комуни» людськості» [1; 23]. Час губиться в віталістичному світі, він застигає в голубій безконечності «загірної комуни», або в константності «золотого» минулого віку.

Герой М. Хвильового занурюється у віталістичний потік безкінечності, відкритий колективному досвіду віків, а, отже, сам стає творцем індивідуального міфу. Він «знімає» себе в цьому потоці, відновлюється через свою ілюзію, через власну свідомість. «Справді, фатальний і безликий віталістичний час народження і смерті. А людина така маленька. Чи не випадково у новелах Хвильового так багато маленьких людей, а ще точніше – «маленьких» людей з їх ірреальністю. Ось і протистоїть романтика віталізму – їм, «маленьким». І трагізм цього протистояння не іграшковий, а справжній» [5; 19].

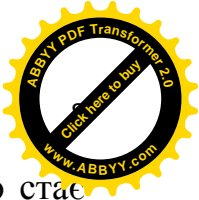
Саме віра дає статус існування людини в пустоті «тут» і «сьогодні», в міжчассі. Вона поглинає людину романтичним абсолютном, його лицарством. «У міжчассі між зав'язкою і розв'язкою історії (революції, правди) – «тоска», «всефедеративне міщанство», або ще – пустка» [1; 26]. Хвильовий показує буття людини в такому світі.



Елементами світорозуміння Хвильового стають: туга за майбутнім, «буття» і «час» перед трансценденцією «загірної комуни», смислова наповненість людської екзистенції. На наш погляд, що вони створювалися внаслідок неприйняття соціалістичної метафізики (романтики), яка була популярною в 20-ті роки та могла перетворитися на догму. Хвильовий трансформує її, безмежно вірить в неї, і перетворює її в феноменологічний фактор людського буття: «загірна комуна» стає моментом самоосмислення, самопроекції людини на далеку, близьку, зворотню перспективу свого життя, тобто пунктом людської свободи, а не абсолютom людського життя, його кінцевою (абстрактною) реальністю. Пізнати «даль» – означає пізнати сенс свого життя.

Хвильовий сам називав себе романтиком, зі зворушливою вірою в «заозерну казку». І навіть в його читачах живе ця містична туга за синіми дорогами, по яких ходить романтика і по яких тече час вічності, за даллю, за голубою безоднею. Вічність тече через людину, її свідомість, виокремлюючи «вчора», «сьогодні», «завтра». «Сама ж дійсність – це і все (уривок правди, частка життя, елемент казки, але це й ніщо (бо уривок, частка, елемент))» [1; 27]. Вся істина буття, вся правда – це майбутній ідеальний стан, перспектива – «загірна комуна», далеке синє майбуття, даль, якою «хворіють» люди і яку витворюють у своїх фантазіях-видіннях. Адже в тій порожнечі, якою ставало міжчасся, людині потрібно переживати, заповнювати час, творити мінливу реальність зі своєї свідомості.

Отже, «романтика вітаїзму», репрезентована творчістю М.Хвильового, є найбільш складною і суперечливою. Її характерними особливостями є звеличення революційної стихії, насиченої героїко-романтичним пафосом, та конфлікт між ідеалом та дійсністю. Звідси мотиви внутрішнього роздвоєння особистості, протиставлення героя суспільству у поєднанні з настановою на подолання негативних явищ життя, з оптимістичною вірою у



перемогу омріяних ідеалів. Підсумком творчих пошуків М.Хвильового стає романтика нового типу, яку творять вольові, сильні особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гундорова Т. Руйнування романтичної метафізики // Слово і час. – 1993. – №11. – С. 22 – 28.
2. Гюго, Виктор. Собрание сочинений в 10 томах / под редакцией Н.М. Любимова: Серия: Библиотека зарубежной классики. – М.: Правда, 1972. – Т.1. – 480с.
3. Донцов Д. Микола Хвильовий // Українське слово. – К., 1994. – Кн. 1. – 359 с.
4. Куліш М. П'єси / Микола Гурович Куліш; Уклад. А.Я. Бельдій. – Київ: Наукова думка, 1998. – 304с.
5. Мовчан Р. Ще раз про Миколу Хвильового, або *Nomo ludens* в українській прозі 20-х років // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2003. – №3. – С. 39 – 55.
6. Хвильовий М. А хто ще сидить на лаві підсудних? (До процесу «Спілки визволення України») // Харківський пролетар. – 1930. – 16 березня.
7. Хвильовий М. Новели, оповідання. «Повість про санаторійну зону». «Вальдшнепи». Роман. Поетичні твори. Памфлети / М.Хвильовий. – К.: Наук. думка, 1995. – 816с.

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено спробу аналізу новелістики Миколи Хвильового на предмет побутування у ній ідей «романтики вітаїзму» в контексті українського літературного процесу 20-30-х років ХХ століття.

Ключові слова: романтика вітаїзму, проблематика, стиль, новела.

SUMMARY



The article presents an attempt of analysis of the novelistic by Mykola Hvylovy in the matter of defining the peculiarities of ideas of «romance vitaism» in the context of ukrainian literary process of 20-30-ies the XX century.

Key words: romance vitaism, style, problems, novel.

АНОТАЦИЯ

В статье сделана попытка анализа новеллистики Николая Хвильевого на предмет актуализации в ней идей «романтики витаизма» в контексте украинского литературного процесса 20-30-х годов XX века.

Ключевые слова: романтика витаизма, проблематика, стиль, новелла.